



## Reflexe stávajícího jako podnět pro změnu...

ANNA KUCHARSKÁ

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, předkládáme vám nové číslo časopisu *Pedagogika*, které je tvořeno třemi statěmi a pěti kratšími texty (diskuse, zpráva, recenze a personálie). I když se jedná o číslo typu „varia“, bez konkrétního tematického zaměření, přesto lze určité spojovací prvky příspěvků dohledat. Mohlo by se jednat o potřebu reflexe stávajícího stavu v daných tématech jakožto podnětu pro příslušné změny v nich. Ne vždy se podaří, aby odborný text poskytoval pohledy do budoucnosti, jako se to stalo v tomto čísle – shromážděné příspěvky reagují na aktuální společenská témata ve výchově, vzdělávání, ale i ve vědecké činnosti a jejím hodnocení. Věříme proto, že budou čtenáři přijaty se zaujetím. Alespoň v krátkosti jednotlivé texty okomentujeme.

V našem časopise dostává pravidelně prostor otázka rozvoje gramotnostních dovedností, včetně čtenářských dovedností; bylo jí dokonce před deseti lety věnováno samostatné dvojčíslo (2012/1–2). Tématu se však věnují i další tuzemské časopisy (např. *Gramotnost, pregramotnost a vzdělávání, Orbis scholae* aj.). Mezi publikovanými texty bychom našli i ty, které upozorňují na dva odlišné koncepty předpokladů pro rozvoj čtenářských dovedností, a to na koncept percepčně-motorický a koncept psycholingvistický. První z nich má stále u nás velkou váhu, druhý, mající oporu v zahraniční literatuře, je zatím zejména v praxi chápán spíše jako doplňující, přestože na jeho význam upozorňuje v teoretické rovině řada našich autorů (Seidlová Málková & Kulhánková, 2008; Seidlová Málková, 2015; Kucharská et al., 2015; Špačková et al., 2016; Kucharská et al., 2021) a přestože byla jeho platnost potvrzena výzkumně i v českém kontextu (Caravolas et al., 2012).



Autorky první publikované výzkumné studie s názvem *(Ne)úspěšné nastartování počátečního čtení: Co děti potřebují a co se (ne)naučí v prvních týdnech?*, Miroslava Nováková Schöffelová a Lucie Al Haboubi, si daly za cíl zjistit, jak se psycholingvistické pozadí rozvoje čtenářských dovedností, zejména oblast fonologie, uplatňuje v učebnicích pro výuku čtení. Autorky představují výsledky studie, ve které analyzovaly z tohoto pohledu osm „živých abeced“ pro žáky 1. ročníků. Vycházely z výzkumně ověřených dat u dětí předškolního věku (např. Caravolas et al., 2018; Zubáková, 2014), že existuje velká variabilita v oblasti psycholingvistických ukazatelů, se kterými děti vstupují do školy – ne všechny potřebné fonologické dovednosti jsou rozvinuty u všech dětí v dostatečné míře. Je tedy nutné se na jejich rozvoj zaměřit již v tzv. předslabikářovém období.

Výsledky studie prokázaly, že fonologickému uvědomování je v učebnicích věnován jen velmi malý prostor, a pokud jsou v nich úkoly na rozvoj fonologie obsaženy, jsou zařazeny spíše náhodně, bez vývojových spojitostí. Více se objevují až v dalším období, ovšem stále v nedostatečné míře – při zavádění grafemů, což znamená, že se děti učí fonematickému uvědomování a poznávání písmen najednou. Nálezy nejsou příliš povzbudivé a měli by si z nich vzít „poučení“ autoři prvních učebnic pro čtení, aby byla v budoucnu tato složka více posílena a usnadnila tak zejména ohroženým dětem méně problémový postup v rozvoji čtenářských dovedností. Může k tomu přispět

i v článku provedená detailní analýza a kategorizace úkolů v oblasti fonologie, které mohou autoři využít pro kontrolu, zda jsou v jejich textech tyto důležité aspekty obsaženy.

Druhý text tohoto čísla časopisu *Informační zdroje současného rodičovství: Stěžejní témata studií a preferované informační zdroje rodičovství* od Kateřiny Neubauerové je přehledovou studií. Autorka se v ní zaměřila na rodiče – sledovala, jak jsou v odborné literatuře výzkumně prezentovány uplatňované strategie rodičů ve vyhledávání informací o výchově a jaké informační zdroje využívají. Téma je důležité z hlediska společenských změn, ale i technologického pokroku, které ovlivňují náš život a výchovu dětí rovněž tak.

Podkladem pro přehledovou studii bylo 38 dohledaných textů v zahraniční literatuře, které byly z hlediska řešených témat rozčleněny do osmi kategorií. Zabývaly se informačními strategiemi rodičů, informačním chováním rodičů na internetu, rodičovskými znalostmi o výchově, rodičovským vzděláváním, dále pak samotnou výchovou a zdravím dětí, ale také rodičovskými obavami a formami podpory rodičů. Autorka v závěru upozorňuje na interdisciplinaritu tématu přesahujícího jednotlivé disciplíny i na jeho vliv na rozvoj rodičovských kompetencí a pocit sebeúčinnosti v rodičovské roli a také na potřebu formování teoretického základu pro chování rodičů v oblasti výchovy. Věříme, že se toto důležité téma bude v našem odborném tisku dále prezentovat, např. i prostřednictvím realizovaných výzkumných studií.



Další příspěvek s názvem *Úroveň syndrómu vyhorenia a pohľad učiteľov na distančné vzdelávanie počas pandémie Covid-19 na Slovensku* je zcela výstižný z hlediska svého názvu. Odborných studií reflektujících vlivy pandemie na aktéry ve vzdělávání byl publikován nesčetný počet, najdeme je dnes prakticky ve všech časopisech se zaměřením na vzdělávání. Některé z nich se věnují průběhu online výuky, jiné důsledkům na výstupy z učení nebo na sociální vztahy mezi žáky. Publikovány byly také studie k rodičovskému chování a překážkám v domácím učení. Autorka tohoto příspěvku, Katarína Kohútová, zkoumala dopady pandemie Covid-19 na učitele zejména se zřetelem na syndrom vyhoření a zkušenosti učitelů s distanční výukou. Výsledky studie, které se v roce 2020 účastnilo přes 300 učitelů mateřských, základních a středních škol na Slovensku, prezentuje formou výzkumné stati, s využitím kvalitativní i kvantitativní metodologie.

Výsledky prezentovaného výzkumu prokázaly náročnost období, kterým si učitelé v průběhu pandemie procházeli. Identifikováno bylo emocionální vyčerpání s nízkým až středním stupněm depersonalizace (emoční „odstříhnutí“ se od práce a žáků, může se projevat ztrátou ideálů nebo odcizením) a negativním hodnocením vlastního výkonu, přičemž byla prokázána vazba na stupeň vzdělávání – učitelé vyšších stupňů vzdělávání vykazovali vyšší míru těchto ukazatelů. Míra vyhoření učitelů byla následně pomocí klastrové analýzy rozlišena do tří skupin – vyhořelí, rizikovní

a nevyhořelí učitelé. Centrální kategorií se ukázalo být vyčerpání a únava učitelů, což souviselo s jejich percepcí náročnosti přípravy v době distanční výuky (technické vybavení, nedostatečné technologické dovednosti, únava z PC, narušení soukromí aj.) a propojovalo se s lhostejností žáků v edukačném procesu (problémy s připojením, absence sociálního kontaktu, těžkosti v komunikaci, těžkosti s řízením třídy a udržením disciplíny).

Autorka v závěru doporučuje, aby byly realizovány další výzkumy, které by popsaly důsledky pandemie na učitele. Můžeme konstatovat, že i když se některé reflektované negativní zkušenosti učitelů v průběhu dalších let, kdy byla realizována celková nebo částečná distanční výuka, mohly změnit (např. bývá zaznamenán pokrok v technologických dovednostech učitelů, jejich větší metodická zdatnost zvládnout skupinovou online výuku), upozorňuje příspěvek na možné dopady společenských problémů na vzdělávací proces jako takový i na jeho aktéry. Otázkou je, zda případná příští „pandemie“, ať už bude jakéhokoli charakteru, bude zvládnána s „větší lehkostí“, neboť se přibližujeme pohledu, že dosavadní svět, který jsme znali, se změnil. Jisté dnes není nic, kromě toho, že už víme, že k další změně může dojít kdykoli – a tato změna se může dotýkat i vzdělávání.

Diskusní příspěvek Jana Hábla s názvem *Na charakteru (nejen pedagoga) ve vzdělávání záleží* referuje o novém jednosemestrálním předmětu, který byl připraven a realizován na Pedagogické

fakultě v Hradci Králové ve spolupráci s hnutím Otevřeno. Inspirací pro něj byl podobný předmět na univerzitě v Birminghamu, v jehož těžišti jsou znalosti a kompetence pro formování charakteru žáků. Jak autor příspěvku připomíná, může se zdát, že se jedná o podobnost s etickou výchovou, tento předmět však může být vnímán širěji, výchova a vzdělávání jdou zde ruku v ruce, kdy podle autora jedná o „rozvoj kognitivní, afektivní, volní i konativní složky osobnosti ve své celistvosti“. Realizovaný „první běh“ předmětu cca s 200 studenty přinesl pozitivní přijetí z jejich strany. Autor příspěvku seznamuje čtenáře s dalšími kroky v této oblasti, a to jak z hlediska realizace předmětu, tak jeho výzkumné reflexe a přípravy metodických i prezenčních materiálů (konference, odborné články, skripta pro studenty, metodické materiály pro učitele aj.), které by mohly přinést využití také na jiných vysokých školách. Přejeme předmětu, který je tak potřebný v době nestabilní společnosti, hoaxů a dalších negativních vlivů sociálních sítí na každého z nás, další rozvoj!

Analytická zpráva Jiřího Mareše a Karla Frömela s názvem *Dva české systémy hodnocení publikačních výstupů* bude jistě vyhledávaným textem, neboť přehledně a se znalostí věci seznamuje čtenáře s vývojem, ale také aktuálním stavem hodnocení vědeckých výstupů uplatňujícím se v České republice na vysokých školách, v Akademii věd ČR a na dalších výzkumných pracovištích. Kromě faktografie za první období hodnocení (2013–2015, *Metodika hodnocení*

*výsledků*, 2013) a v období druhém (*Metodika 17+*, 2018) autoři podávají analýzu vhodných i méně vhodných přístupů k hodnocení vědeckého výkonu autorů i pracovišť a upozorňují na jejich důsledky. Velmi cenné je, že jsou zde stručně popsány principy postupů posuzování prací v rámci tzv. peer review (v impaktovaných i neimpaktovaných časopisech), dále průběh hodnocení publikovaných prací experty a také to, v čem spočívá a jak je uplatňováno bibliometrické a nebibliometrické hodnocení. Autoři dále upozorňují na slabiny srovnávání výstupů různých vědeckých oborů bez respektu k jejich specifickým.

Zvláštní pozornost je věnována oboru Pedagogika, a to zejména vzhledem k přístupům uplatňovaným v současnosti – čtenář najde v textu konkrétní údaje o postavení českých časopisů v mezinárodních databázích (WoS, Scopus). V samostatné kapitole analytické zprávy autoři referují o hlavních výstupech z diskuse v panelu společenských věd Rady vlády pro výzkum vývoj a inovace (2021), která přinesla na jedné straně nepříliš povzbuzující výsledky o stále nízké časopisecké produkci ve významných zahraničních časopisech (první a druhý kvartil) a naopak o vyšší míře produkce textů v méně vlivných časopisech (třetí a čtvrtý kvartil). Současně však aktéři diskuse odrazovali od mechanického uplatňování bibliometrických hledisek a odmítání tuzemských časopisů, které nefigurují v mezinárodních databázích – i lokální aspekt některých témat musí být akceptován. Současně však, jak au-



toři analytické studie upozorňují, zazněl i názor podpořený Rabušicem (2017), že kvalitní věda se nedá dělat v lokálních časopisech.

Závěr analytické zprávy shrnuje slabá místa naší publikační produkce a dává podněty pro změnu, která zahrnuje různé aspekty, s tím, že jejich společným jmenovatelem je přechod od kvantity ke kvalitě (v oblasti samotných publikací, v nastavení požadavků ve výzkumných projektech, ve změnách v rámci habilitačních řízení aj.).

Recenze Lenky Novákové je věnována publikaci s názvem *Povolání: asistent pedagoga: Kompetence asistenta pedagoga podporujícího žáky s poruchou autistického spektra* (vydána v roce 2021 v nakladatelství Pasparta) autorek Věry Čadilové a Zuzany Žampachové, které jsou s tématem poruch autistického spektra celoživotně spjaty a jsou v něm považovány za přední odbornice.

Přestože je u nás v poslední době publikováno více textů na téma poruch autistického spektra (dále PAS), tato publikace je jedinečná, neboť je zde reflektována profese asistenta pedagoga, který patří mezi nejvíce uplatňovaná tzv. podpůrná opatření u žáků s PAS (oblast personální podpory). Autorka recenze seznamuje čtenáře s obsahem jednotlivých kapitol, ve kterých nechybějí historické souvislosti i současná realita vzdělávání žáků s PAS. Pozornost je věnována také rozdílům v působení asistentů pedagoga podle typů škol (v běžné základní škole vs. ve škole zřízené podle § 16 odst. 9 školského zákona) a rozdílům u žáků

s PAS z hlediska věku. Podnětné pro čtenáře, jak autorka recenze zmiňuje, budou zcela jistě i výpovědi samotných asistentů pedagoga a kazuistiky, kterými jsou jednotlivé kapitoly protkány.

Poslední dva příspěvky typu „zprávy“ najdeme v rubrice Personálie. Představují osobu Jiřího Mareše, psychologa, vysokoškolského pedagoga, badatele a výzkumníka a také dlouhodobého člena výkonné redakce časopisu *Pedagogika*, který v letošním roce slaví kulaté jubileum – 80 let od narození.

Dva shrnující pohledy na jeho osobnost, odbornost, akademický i společenský význam a na samotné dílo přináší v prvním textu Eliška Walterová, ve druhém pak Tomáš Svatoš a Hana Lukášová. Texty vznikly na základě odlišných přístupů. Eliška Walterová podává biografický pohled na život a dílo Jiřího Mareše s akcentem jejich vzájemných průniků v odborné i osobní rovině (viz např. i společné publikace). Druhý text od Tomáše Svatoše a Hany Lukášové vznikl na základě rozhovoru s Jiřím Marešem, kdy jsou prezentovány role a profesní proměny, kterými oslavenec v životě procházel, jím rozvíjená témata a autorský přínos v nich. Nechybí ale ani část, ve které je věnován prostor aktuálním řešeným tématům a přání do budoucnosti.

Redakce časopisu *Pedagogika* společně s autory těchto dvou příspěvků blahopřeje Jiřímu Marešovi k dosaženému výročí. Přeje hodně zdraví a elánu do další odborné činnosti, a především děkuje za dlouhodobou a podnětnou spolupráci!



## LITERATURA

- Caravolas, M., Lervåg, A., Mousikou, P., Efrim, C., Litavský, M., Onochie-Quintanilla, E., ... & Hulme, C. (2012). Common patterns of prediction of literacy development in different alphabetic orthographies. *Psychological Science*, 23(6), 678–686.
- Caravolas, M., Mikulajová, M., Defior, S., & Seidlová Málková, G. (2018). *Test elize blásek*. Dostupné z [www.eldel-mabel.net/cs/test/](http://www.eldel-mabel.net/cs/test/)
- Čadilová, V., Žampachová, Z. et al. (2021). *Povolání: asistent pedagoga. Kompetence asistenta pedagoga podporujícího žáky s poruchou autistického spektra*. Praha: Pasparta.
- Kucharská, A. et al. (2015). *Porozumění čtenému III. Typický vývoj porozumění čtenému – metodologie, výsledky a interpretace výzkumu*. Praha: Pedagogická fakulta UK.
- Kucharská, A., Špačková, K., Seidlová Málková, G. et al. (2021). *Klíčové gramotnostní dovednosti u žáků základních škol: Manuál diagnostické testové baterie pro žáky 1. stupně ZŠ*. Praha: PedF UK.
- Kulhánková, E., & Málková, G. (2008). Fonematické uvědomování a jeho role ve vývoji gramotnosti. *E-psychologie*, 2(4), 24–37.
- Metodika hodnocení výsledků výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů*. (2013). Praha: Úřad vlády ČR.
- Metodika 17+* (2018). *Metodika hodnocení výzkumných organizací a ukončených programů účelové podpory*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Rabušic, L. (2021). *Oborová skupina „společenské vědy“ RVVI: publikační problémy v časopisech indexovaných v databázi Web of Sciences*. Brno: Fakulta sociálních studií MU.
- Seidlová Málková, G. (2015). *Vývojový vztah fonematického povědomí a znalosti písmen*. Praha: Togga.
- Špačková, K. et al. (2016). *Porozumění čtenému IV. Porozumění čtenému u dětí s rizikem čtenářských obtíží – metodologie, výsledky a interpretace výzkumu*. Praha: Pedagogická fakulta UK.
- Zubáková, M. (2014). *Vývinové vztahy mezi fonologickými schopnostami, čítáním a psaním*. (Disertační práce, nepubl.). Bratislava: Univerzita Komenského.

doc. PhDr. PaedDr. Anna Kucharská, Ph.D.

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra psychologie;

e-mail: [anna.kucharska@pedf.cuni.cz](mailto:anna.kucharska@pedf.cuni.cz)